

**Migrationsziel Stadt. Städtequadrilog:
Krakau, Prag, Nürnberg und Wien im Vergleich,**
Österreichische Akademie der Wissenschaften, 6.–8. listopadu 2024, Vídeň

Konference organizovaná ve spolupráci čtyř středoevropských metropolí na aktuální (ale dalo by se rovnou říci věčně aktuální) téma „město jako cíl migrace“ se konala ve stylovém prostředí secesní budovy vídeňské Poštovní spořitelny, postavené podle plánů architekta Otto Wagnera v letech 1904–1906, tedy v době, kdy byla Vídeň hlavním městem podunajské monarchie. Dnes ji využívá mimo jiné Rakouská akademie věd, která byla vedle Univerzity Vídeň a Rakouské společnosti pro městské dějiny jedním z hostitelů. Na přípravě konference, která navazovala na starší třístranné (pražsko-krakovsko-norimberské) aktivity, se dále podílel Archiv hlavního města Prahy, Univerzita Komise národního vzdělání v Krakově (Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie) a Archiv města Norimberk. V tomto duchu byly v programu seřazeny také jednotlivé bloky, které měly pro dílčí obecná témata poskytnout srovnání z německého, rakouského, polského a českého prostředí.

Na úvod pozdravili účastníky za organizátory Martin Scheutz z vídeňské univerzity a Andreas Weigl, představili pořadající instituce a celý dlouhodobý projekt, jehož byla konference součástí. První blok otevřel obecně zaměřený příspěvek Gabriela Zeilingera z Univerzity Friedricha Alexandra v Norimberku o předmoderních městech a migraci. Poukázal v něm na typické skupiny migrujících obyvatel (klerikové, tiskaři, umělci, studenti a učenici, radní písaři a právníci, lékaři, stavitelé, žoldnéři, řemeslníci, obchodníci), včetně těch, kteří byli v pohybu nedobrovolně (židovské obyvatelstvo, exulanti z konfesijních důvodů). Vedle toho se věnoval i různým fázím migrace (z venkova do menších měst a z nich dále do větších), a to na příkladu některých novějších projektů. Zdeněk Nešpor z FHS UK navázal případovou studií o českých protestantech po josefinských reformách a jejich postupné emancipaci v rámci českých měst a zejména v Praze, včetně vizuální prezentace ukazující nově vystavěné chrámy. Příspěvek Andrease Weigla oproti tomu spočíval především na statisticky analyzovaných pramenech k vídeňské migraci v dlouhodobé perspektivě od středověku do počátku 20. století. Zahrnoval spoustu českých a moravských aspektů (například fenomén svobodných matek – obvykle služek původem z jižních Čech a Moravy od konce raného novověku), ale také úvahy o možnostech využití „kvalitativních“ pramenů, jako jsou autobiografie nebo kroniky, pro studium vídeňské migrace.

Kratší samostatný blok byl věnován migraci do pražských měst v delší časové perspektivě od konce středověku do vzniku Československa. Hana Gutová-Vobrátilková z Archivu hlavního města Prahy shrnula vývoj v raném novověku, zejména na základě knih novoměšťanů. Zásadními jevy přitom byly: konfesionální jednota (zhruba do poloviny 16. století), vzestup počtu novoměšťanů za rudolfinské konjunktury až na téměř dvě stovky ročně, velké výkyvy za třicetileté války způsobené válečnými událostmi a rekatolizací a následně menší otevřenost vůči přistěhovalcům ze zahraničí po roce 1670. Co se týká regionálního původu nových měšťanů, před Bílou horou byly hojně zastoupeny různé oblasti Saska; obecně lze sledovat koncentraci českojazyčných přistěhovalců na Novém Městě pražském a německojazyčných na Starém Městě a Malé Straně, která byla díky vlašské, francouzské a valonské menšině skutečně multikulturním prostředím. Jiří Pešek ve svém příspěvku sledoval proměnu Prahy během 19. století, tedy z provinční, částečně německé metropole ve velkou aglomeraci s převažující českou populací. Zabýval se také dynamikou a hlavními

fenomény tohoto procesu, mezi něž patří stavební boom a proměna předměstských obcí v města, postupně připojovaná do aglomerace Velké Prahy, přistěhovalectví s dominujícími příchozími z východních a severozápadních oblastí středních Čech, ale také rostoucí počet studentů pražských vysokých škol. V diskusi byl tematizován mimo jiné urbánní rozvoj Prahy po likvidaci barokního opevnění a otázka vztahu Prahy a Vídně, respektive tihnutí jižních Čech a jižní Moravy právě k rakouské metropoli.

Následující větší blok příspěvků byl zaměřen na „speciální“ skupiny migrantů do měst, ať už se to týkalo národnostních menšin nebo například specifických profesí. Na příkladu Krakova ukázal Zdzisław Noga z Univerzity Komise národního vzdělání, jak se od středověku v následujících generacích polonizovaly německé měšťanské elity, přicházející často ze slezských měst, a jak etnický charakter raně novověké malopolské metropole ovlivnil příliv židovského obyvatelstva (mimo jiné z Prahy) a vlašských obchodníků. Na něj navázal Bartosz Ogórek z Historického ústavu Polské akademie věd příspěvkem o populaci Krakova v 19. století. Zabýval se podrobněji také problematikou pramenů, které by vedle kvantitativních údajů mohly poskytnout další informace, například o motivaci přistěhovalců, mezi nimiž nechyběli příchozí z Čech, Moravy a rakouského Slezska. Specifickou skupinou obyvatel byli exulanti z náboženských důvodů. Jejich přítomnost v Norimberku v raném novověku nastínil emeritní ředitel tamějšího městského archivu Michael Diefenbacher. Jednalo se především o francouzské hugenoty a protestanty ze Salcburska, vedle nichž představovali další specifickou skupinu obyvatel obchodníci původem z Nizozemí a Itálie, ale také například pokřtění Turci. Ti se stali také předmětem následující diskuse, protože v raně novověké Vídni představovali poměrně početný fenomén. Další část diskuse byla věnována roli železnice pro mobilitu obyvatelstva v 19. století.

I následující dva příspěvky se zabývaly Krakovem převážně v období raného novověku. Mirosław Płonka a Mateusz Wyźga, oba z Univerzity Komise národního vzdělání, se v nich věnovali jednak sociální skupině umělců přicházejících ze zahraničí, jednak obecnější otázce pramenů a metodologie při studování městské mobility. Stejně jako v několika jiných příspěvcích byl zmíněn fenomén přestěhování se královského dvora do Varšavy jako moment přelomu, který mimo jiné zásadně ovlivnil komunitu krakovských umělců přicházejících do té doby převážně z Itálie a německých oblastí. Z metodologických otázek byly zvláště zdůrazněny vztahové sítě mezi nově příchozími do měst a místními obyvateli metropole, založené často na předcházejících rodinných nebo profesních vazbách. Tematizována byla také problematika postupného přechodu z venkovského do (velko)městského prostředí, s mezistupni přestěhování se nejprve do menších lokalit městského typu a středně velkých měst. Diskuse se zaměřila na vazby mezi městy a jejich venkovským zázemím a opakovaně byla probírána otázka pramenů k mobilitě žen ve starších dějinách.

Druhý den jednání začal příspěvky věnovanými specifickým skupinám obyvatelstva v Norimberku a ve Vídni. Werner Wilhelm Schnabel z Univerzity Friedricha-Alexandera v Erlangenu-Norimberku se ještě jednou vrátil k problematice exulantů v Norimberku 17. století, kam ve 20. letech přišlo z rakouských zemí na 700 osob. V příspěvku se zaměřil na jejich právní postavení, potenciální konflikty, motivace k usazení se právě v Norimberku i postupné „rozuštění se“ komunity exulantů v místní společnosti, k němuž došlo během 50. let 17. století. Příspěvek Marthy Keil z Ústavu pro židovské dějiny v St. Pölten byl věnován židovské obci ve Vídni před vypovězením této komunity z města v roce 1671, pramenům a hmotným památkám připomínajícím její přítomnost. Referát měl zajímavé

bohemikální souvislosti, protože značná část významnějších osob (dvorští Židé) měla vazby na pražské prostředí. Evelyn Reitz z Muzea města Norimberk představila výstavní aktivity této instituce zaměřené na „migraci objektů“, tedy pohyb uměleckých děl a předmětů s vysokou symbolickou hodnotou, jako byla například říšská koruna přechovávaná postupně na řadě různých míst. V diskusi se dostalo pozornosti vztahu patriciátu a šlechty v norimberském prostředí a otázkám správy a infrastruktury vídeňské židovské obce.

Dva bloky příspěvků věnované knihtisku a řemeslům zahájila Olga Fejtová z Archivu hlavního města Prahy představením pražských knihtiskařů v raném novověku. Charakterizovala pražské souměstí jako místo obchodu s knihami spíše lokálního charakteru, kam však hlavně v předbělohorském období přesto směřovali knihtiskaři z prostředí říšských měst (mimo jiné z Norimberku), z Bavorska, Saska a Rakouska. Zmíněna byla také problematika univerzitního dohledu nad knihtiskaři v předbělohorské době. Srovnání se situací ve Vídni, ale také v Norimberku a Kolíně nad Rýnem poskytl referát Christopha Reskeho z Univerzity Johanna Guttenberga v Mohuči. Pražské souměstí 16. století z tohoto srovnání nevyšlo špatně a svými 60 doloženými tiskaři dvojnásobně předčilo Vídeň, zaostávalo ale za Norimberkem (79 tiskařů) a Kolínem (102). V 17. století však počet knihtiskařů ve Vídni rostl. V diskusi se dostalo pozornosti zejména otázkám českojazyčných tisků v pobělohorském období a produkci politických letáků.

V druhém bloku tematizoval Paul Schweitzer-Martin z mnichovské univerzity problematiku výrobců papíru a všeobecného směru jejich mobility mezi velkými městy na sklonku středověku a v raném novověku z Itálie na sever. Magdalena Komorowska z Jagellonské univerzity podala přehled počátků a vývoje knihtisku v Krakově, kde zprvu působili hlavně němečtí tiskaři původem z říše, a také rozvoj vydávání knih v polštině, které tam od poloviny 16. století početně převážily nad latinskými tisky. Dotkla se i problematiky vzdělání knihtiskařů, mezi nimiž nechyběli absolventi univerzit se zkušenostmi s akademickou peregrinací. V následující diskusi se probíraly především otázky transportu knih a papíru, dále pak vliv nábožensky orientované emigrace, včetně příslušníků Jednoty bratrské z českých zemí, na rozvoj a zvýšení objemu knihtisku v polsko-litevské unii.

Dvě století přítomnosti italských architektů a stavitelů v českých zemích (16.–17. století), ale především v Praze, shrnula ve svém příspěvku Ivana Ebelová z Filozofické fakulty UK. Nastínila jednotlivé fáze jejich příchodu a vývoj vztahu s domácími řemeslníky. Vandrovními tovaryši jakožto mimofádně mobilní sociální skupinou v rámci městské společnosti se zabýval Jiří Smrž z Archivu hlavního města Prahy. Ve svém příspěvku popsal, jak se tento fenomén vyvíjel, jak jej ovlivnily klíčové normy, zejména generální cechovní patent z roku 1731, a jaké prameny jsou k dispozici. Nejtypičtější druh dokumentu spojený s vandrovními tovaryši představují fedrovní listy – ve fondech Archivu hlavního města Prahy jich jsou dochovány stovky, z toho přes 700 vydaných vídeňskými cechy, 7 norimberskými a 6 krakovskými. Že Vídni právem náleží označení „*Wandermekka*“, potvrdil i příspěvek Martina Scheutze z vídeňské univerzity. Vedle údajů obecné povahy to doložil na příkladu několika konkrétních řemeslníků, ale také na dobové publicistice všímající si ve druhé polovině 18. století vandrovních tovaryšů. Diskuse se zaměřila především na úspěšné tažení italských řemeslníků raně novověkou střední Evropou.

Závěrečný den konference patřil zprvu ještě problematice řemesel a obchodu. Peter Rauscher z vídeňské univerzity seznámil přítomné s předběžnými výsledky projektu, jehož cílem je analýza rejstříků mýta vybíraného v říčním přístavu Aschach na Dunaji v letech

1706–1740.¹ Řešitelé projektu už mají k dispozici údaje o místech původu obchodníků, kteří kromě Vídně kupodivu vesměs nepocházeli z větších městských center (5 % z nich bylo z Moravy a 2 % z Čech, ale nikdo z nich z Brna nebo z Prahy). Christof Jeggle, rovněž z vídeňské univerzity, se následně zaměřil na italské obchodníky v Norimberku, jejich typické kariéry, sociální topografii v rámci města i původ a prameny, včetně ikonografických. Blok uzavřel příspěvek Jacka Zinkiewicze z krakovského Historického muzea o krakovských obchodnících cizího původu, zejména o těch nejvýznamnějších (mimo jiné italská rodina Bonerů, švýcarští Fogelwederové, lékárník Jerzy Pipan s lužickými kořeny, skotské rodiny z Aberdeenu). Nakonec tak mohl sledovanou dobu rozdělit do dvou úseků, kdy v prvním (1550–1560) se nejvíce obchodníků přistěhovalo do Krakova ze severní Itálie, Slezska, Uher a Skotska, zatímco v následujícím půldruhém století (1650–1800) ze severní Itálie a Slezska. V diskusi byla největší pozornost věnována pohnutkám, které obchodníky a řemeslníky vedly právě do uvedených evropských metropolí, a dále problematice jejich konfesijní příslušnosti.

Poslední část konference reflektovala přítomnost vysokých škol a univerzitně vzdělaných osob ve středoevropských metropolích. První příspěvek přednesla Ulrike Denk z Archivu Univerzity Vídně a zaměřila se na jedno ze svých zásadních odborných témat, problematiku kolejí pro chudé studenty. Na základě analýzy údajů o studentech v nich ubytovaných popsala akademickou peregrinaci na vídeňské univerzitě v pozdním středověku a raném novověku, zhruba od konce 14. století do začátku 17. století. Zohlednila přitom i rozdělení do univerzitních národů (rakouského, rýnského, uherského a saského, přičemž první dva zahrnovaly více než 70 % imatrikulovaných). Pro nás může být zajímavé zjištění, že Slezané počtem převyšovali Moravany a Čechy.

Problematika studentů na pražských univerzitách v raném novověku a v moderní době (tj. zhruba v letech 1848–1939) byla tématem dvou příspěvků Marka Brčáka a Marka Ďurčanského, přičemž oba referáty kvůli nemoci prvně jmenovaného přednesl posledně jmenovaný. Vycházeli přitom z několika konkrétních sond, zejména srovnání starších výzkumů pro předbělohorskou univerzitu (Miroslav Truc, František Šmahel a novější zjištění Karla Beránka), z připravované edice matriky právnické fakulty ze 17. století a pro novější období z kriticky analyzovaných údajů shromážděných v rámci projektu Studenti pražských univerzit v letech 1882–1939 (1945). Ohledně určení regionálního a etnického původu studentů v moderní době přitom upozornili na některé komplikace, které mají širší platnost. Paulus Ebner z Archivu Technické univerzity Vídně pak v následujícím příspěvku popisoval jevy velmi podobné – například zapsaní studenti z období před rokem 1918, kteří mají jako státní příslušnost uvedeno „*Russland*“, byli v naprosté většině Židé z Polského království (tzv. Kongresovky). Národnostní profil vídeňské polytechniky byl velmi pestrý, se zhruba jednou čtvrtinou studentů z Čech, Moravy a Haliče. Svůj příspěvek uzavřel několika portréty, které tuto skutečnost, stejně jako rozdílnost osudů absolventů polytechniky měly ilustrovat (slovinsko-italský architekt Max Fabiani, slovinský spisovatel Ivan Cankar, srbský geofyzik Milutin Milanković, tyrolský alpinista a filmový producent Luis Trenker a polsko-židovský spisovatel Bruno Schulz). Diskuse se zaměřila na různé otázky národnostního

¹ Digitalizované rejstříky (Maut Protokolle) a údaje k projektu lze nalézt na webových stránkách: <<https://donauhandel.univie.ac.at/aschacher-mautprotokolle/>> (20. 5. 2025).

a regionálního původu studentů vídeňských a pražských vysokých škol a připomněla tak multinacionální prostředí habsburské monarchie a jejích nástupnických států.

Poslední blok konference otevřel příspěvek Thorstena Schlauwitze z Bavorské akademie věd v Mnichově. Věnoval se v něm Norimberku jako pozdně středověkému a raně novověkému městu, které sice nedisponovalo univerzitou, ale přitahovalo učence z blízkého i vzdálenějšího prostoru. Na reprezentativním vzorku osob ukázal, že v rámci městské rady stoupal počet osob se zkušeností s akademickou peregrinací (týkalo se to hlavně právnického vzdělání), případně přímo s akademickým gradem. Maciej Zdanek z Archivu Jagellonské univerzity představil ve svém referátu proměnlivý obraz přítomnosti studentů z německých oblastí na krakovské univerzitě, přítomnosti do roku 1517 poměrně zásadní a viditelné, ale poté rapidně klesající. Následná diskuse se točila kolem otázky, proč v Norimberku ve středověku a raném novověku nevznikla univerzita, a jak se podařilo krakovské univerzitě v téže době zabránit vzniku jiných vysokých učení v rámci polsko-litevské unie.

Shrnutí konference se ujal nestor rakouské urbánní historiografie Ferdinand Opll. Konstatoval, že konference ukázala čtyři hlavní důvody migrace do velkých měst, a sice: konfesní, vandrovní (tovaryši), profesní (obchodníci a umělci) a akademický. Plédoval pro podobný interdisciplinární přístup, který charakterizoval právě tuto konferenci. Pro výzkum dějin univerzitní vzdělanosti je dobrou zprávou, že v jejím rámci byla jedna šestina třidenního jednání vyhrazena pro témata univerzitní akademické peregrinace. Snad se ve stejném poměru podaří udržet i tištěný výstup z konference.

Marek Ďurčanský

DOI: 10.14712/23365730.2025.7

Mezinárodní konference *Labské slapy mezi Čechami a Míšní. Historie plavby, obchodu a života (nejen) na českém dolním Labi a saském horním Labi / Die Stromschnellen der Elbe zwischen Böhmen und Meißen. Geschichte der Schifffahrt, des Handels und des Lebens (nicht nur) auf der böhmischen Unterelbe und der sächsischen Oberelbe*, 19. září 2024, Děčín

Konference věnovaná labské problematice se hlásila ke dvěma vědeckým tradicím spojeným s výzkumem tohoto tématu. Akce byla původně plánována jako v pořadí už šestý labský seminář, ale nakonec přerostla ve „druhé“ mezinárodní symposium věnované problematice historie plavby, obchodu a života na Labi. První s touto tematikou se konalo již v roce 1969 a Oblastní muzeum v Děčíně, jedna z pořadatelských institucí, se touto konferencí k odkazu této akce chtěla znovu přihlásit.¹ Na druhé straně tzv. labské semináře, které organizačně dlouhodobě zajišťují Marek Ďurčanský (Ústav dějin Univerzity Karlovy a Archiv Univerzity Karlovy) a Michal Plavec (Národní technické muzeum) s odborným

¹ Miloslav KOŠTÁL – Helena SMÍŠKOVÁ (edd.), *Plavba a obchod na Labi. Sborník příspěvků z I. mezinárodního symposia o dějinách labské plavby*, Praha 1971. V esejistické formě viz Miloslav KOŠTÁL (ed.), *Z dějin vltavsko-labské plavby*, Děčín 1969. V prvním případě bylo vydavatelem Národní technické muzeum a v druhém pak Okresní vlastivědné muzeum Děčín.